

NELJÄNNESVUOSISATA LUOVAA DOKUMENTTIELOKUVAA

- Illumen lyhyt historiikki

Illume Oy on Suomen johtavia dokumenttielokuvatuotantoon erikoistuneita yhtiöitä. Nyt Illume on saavuttanut epävakaalla elokuva-alalla kunnioitettavan 25 vuoden iän. Yhtiöllä ja sen elokuvilla on ollut oma roolinsa suomalaisen dokumenttielokuvan nousussa ja kukoistuskaudessa 1990-luvulta alkaen. Vuosien varrella Illume on tuottanut yli 80 dokumenttielokuvaa ja fiktiota, joista monet ovat saaneet kansallisia ja kansainvälisiä palkintoja, uusimpana Locarnon elokuvajuhlilla palkittu Mohamed El Aboudin *Häätanssi* (Dance of Outlaws, 2012, yhteistyössä Road Moviesin kanssa), jonka Suomen ensi-ilta on Rakkautta ja anarkiaa -festivaaleilla. Elokuvateatterilevitykseen elokuva tulee tammikuussa 2013.

Elokuvaohjaaja Jouko Aaltonen, kuvaaja Pertti Veijalainen ja antropologi, elokuvantekijä Heimo Lappalainen perustivat Illumen keväällä 1987. Yhtiörekisteriin Illume merkittiin 20.5.1987. Aaltonen ja Veijalainen olivat kurssikavereita Taideteollisen korkeakoulun Elokuva- ja tv-työn linjalta. Heimo Lappalainen oli kuvannut Helsingissä kesällä 1980 elokuvan *Suomalainen päiväkirja*. Elokuva testasi ranskalaisen elokuvantekijän ja antropologin Jean Rouchin cinéma vérité -klassikkoelokuvan *Ranskalainen päiväkirja* (Chronique d'un été, 1961) metodia suomalaisessa todellisuudessa. Veijalainen oli tutustunut Lappalaiseen toimiessaan assistenttina elokuvassa, Aaltonen puolestaan leikkasi monien vaiheiden kautta lopullisen version 1984. Kaikkia kolmea yhdisti kiinnostus dokumenttielokuvaan ja erityisesti antropologiseen elokuvaan.

Yhtiö aloitti heti kansainvälisellä yhteistuotannolla. Maineikkaan brittiläisen dokumenttikuvaajan ja ohjaajan Joan Churchillin elokuva *Vielä yksi sukupolvi* (One Generation More, 1988) kertoi Viron juutalaisista, heidän historiastaan ja elämästään perestroikan ajan Neuvostoliitossa. Elokuvan puuhamiehenä toimi Jonathan Stack, joka on tehnyt sittemmin näyttävän uran dokumentaristina. Illume oli elokuvan suomalainen tuottaja ja hoiti kuvausjärjestelyt.

Toisena elokuvana valmistui pienimuotoinen Viron ja Suomen lentoliikenteen historiikki *Lento yli Suomenlahden* (1990, ohjaus Jouko Aaltonen). Ensimmäisten vuosien suurponnistus oli Siperian evenkejä kuvaava kolmen dokumenttielokuvan kokonaisuus *Taigan kansalaisia* (Taiga Nomads 1992, ohj. Heimo Lappalainen ja Jouko Aaltonen). Heimo Lappalainen oli kansainvälisesti verkostoitunut henkilö, Jean Rouchin, David MacDougallin ja Colin Youngin henkilökohtainen ystävä ja NAFA:n (Nordic Anthropological Film Association) pääsihteeri. Heimom kontaktien kautta saatiin yhteys neuvostoliittolaisiin tutkijoihin, jotka halusivat kehittää visuaalista antropologiaa. Tavoitteena oli tuottaa laaja sarja dokumenttielokuvia Neuvostoliiton pienistä vähemmistökansallisuuksista, mukaan lukien suomalais-ugrilaiset kansat. Neuvostoliitto oli avautunut perestroikan ja glasnostin hengessä, ja Neuvostoliiton Tiedeakatemia kautta saatiin järjestettyä erikoisluvat ensimmäisiin elokuviin. Kuvausryhmä matkusti Siperian Jenisei-joen itäpuolisille alueille kuvaamaan evenkien, paikallisten poropaimentolaisten elämää. Metodi oli havainnoiva, kuvattavien kanssa elettiin ja valettiin pitkään, yhteensä yli puoli vuotta. Alue oli ollut tiukasti suljettu ja Illumen ryhmä herätti suurta huomiota ensimmäisinä länsimaalaisina sitten 1920-luvun. Elokuvantekijät pääsivät todistamaan myös Neuvostoliiton viimeisen talven siperialaisesta perspektiivistä. Kun Neuvostoliitto sitten romahti, romahti talous ja marginaalissa eläneet paimentolaiset jätettiin omilleen. Tämä näkyy pari vuotta myöhemmin tehdyssä seurantaelokuvassa *Paluu taigalle* (1994, ohj. Jouko Aaltonen ja Heimo Lappalainen).

Syksyllä 1994, reilu kuukausi sen jälkeen kun ryhmä oli palannut kuvaamasta Siperiasta, Heimo Lappalainen kuoli sydänkohtaukseen. Hän oli vain 50-vuotias, parhaassa luomisvireessä ollut mies, jolta jäi monta elokuvaa tekemättä. Elokuva Mongolian ja Siperian välisellä ylängöllä sijaitsevasta

Tuvasta oli kuitenkin ollut jo mietinnässä, ja Lappalainen ja kuvaaja Pertti Veijalainen olivat tutustuneet alueeseen. Heimon silloinen avovaimo Chris Buckbee (nyk. Harle) vei projektia eteenpäin ja elokuva valmistui 1997 (*Rummun ja Buddhan välissä*, ohj. Jouko Aaltonen).

1990-luvun puolivälissä Illumen joukkoon liittyi myös ohjaaja Jouni Hiltunen, joka on ohjannut Illumelle kaikkiaan kuusi elokuvaa, tunnetuimpina Raamattujen salakuljettajista kertova *Taivaallinen tehtävä* (The Final Mission, 1998) ja venäläisistä elinkautisvankeja kuvaava *Blatnoi Mir* (2001). Yhtiön kuvaajana toiminut Pertti Veijalainen keskittyi yhä enemmän toimitusjohtajan töihin ja siirtyi päätoimiseksi tuottajaksi. Hän kävi kansainvälisen EAVE-kurssin, jonka tuomia kansainvälisiä yhteyksiä hyödynnettiin toiminnassa. Jouko Aaltonen toimi sekä ohjaajana että tuottajana, Illumen toimistoa hoiti Irmeli Junni.

Vuosien varrella Illume on tuottanut monien maamme eturiviin kuuluvien ohjaajien elokuvia. Kiti Luostarinen ohjasi elokuvan *Se oikea - tarinoita rakkaudesta* (The One and only - Tales of Love, 1999). Peter von Baghin kanssa on tehty kaksi dokumenttielokuvaa: *Helsinki, ikuisesti* (Helsinki, Forever, 2008) ja *Lastuja - taiteilijasuvun vuosisata* (Splinters - a Century of an Artistic Family, 2011). von Baghin uusin elokuva Oulusta on parhaillaan työn alla. Illume tuotti myös Kaija Juurikkalan kymmeneen käskyyn ja lasten omiin tarinoihin perustuvan fiktion *Kyytiä Moosekselle* (Taking Moses for a Ride, 2001). Eniten palkintoja lienee kerännyt Berliinin festivaaleilla ensi-iltansa saanut Markku Lehmuskallion ja Anastasia Lapsuin fiktio *Sukunsa viimeinen* (Pudana - Last of the Line, 2010). Muita Illumelle työskennelleitä ohjaajia ovat mm. Heikki Huttu-Hiltunen, Anna Korhonen, Mia Halme, Sami van Ingen, Martti Puukko, Petri Hakkarainen, Annika Grof, Juho Lilja, Thu Nga Vu-Lilja, Tellervo Savela, Tita Jänkälä, K.J. Koski, Mirja Metsola, Ville Suhonen, Pekka Niskanen ja Joe Davidow.

Merkittävimpiä Illumen ohjaajista on historiallisia dokumenttielokuvia tekevä Seppo Rustanius. Rustanius on pureutunut vuoden 1918 tapahtumiin ja sen jälkiseurauksiin. Nämä elokuvat ovat tärkeitä kansallisen muistin ja itseymmärryksen kannalta. Työt ovat olleet paitsi elokuvallisesti myös historiatieteellisesti merkittäviä, usein myös keskustelun avaajia ja vauhdittajia. 1996 valmistui venäläissotilaitten kohtalosta Suomen sisällissodassa kertova *Tie Tuntemattomaan* (No way home). *Punaiset esiliinat* (Red Aprons, 1997) nosti esiin jokseenkin tutkimattoman naispunakaartilaiden historian. *Punaorvot valkoisessa Suomessa* (Red Orphans in White Finland, 1999) kertoi tuhansien sodassa orvoksi jääneiden kohtaloista ja heidän sopeuttamisesta valkoiseen Suomeen. Rustanius teki myös kaksi elokuvaa Neuvosto-Karjalan suomalaisista. *Syytteitä utopistille* (Accusations against the Utopian, 2001) kertoi Edward Gyllingistä ja hänen ajastaan, ja *Karjalainen kiirastuli* (Carelian Terror, 2002) taas valotti laajemmin suomalaisten vainoja Stalinin ajan Karjalassa. *Jään yli* (Over the Ice, 2005) oli elokuva Kronstadtin pakolaisista, jotka vyöryivät venäläiseltä linnoitussaaarelta Suomen puolelle 1921. Rustanius palasi vuoden 1918 tapahtumiin elokuvassaan *Uurit* (Victims 1918, 2008), joka kertoo teloittajista ja teloitetuista. Ohjaajan uusin elokuva *Muurmannin suomalainen legioona* pureutuu englantilaisten perustaman suomalaisosaston kohtaloihin sisällissodan jälkivaiheissa. Elokuva saa ensi-iltansa alkuvuodesta 2013.

Jouko Aaltosen tärkeimpiä omia ohjaustöitä ovat olleet intialaisesta henkiparannuksesta kertova *Kusum* (2000), elokuvateattereissa suuren suosion saanut, 1970-luvun poliittisesta laululiikkeestä kertova Jussi-palkittu *Kenen joukoissa seisot* (Revolution, 2006), samoin musiikkiaiheinen *Punk - tauti joka ei tapa* (Punksters and Youngsters, 2008) ja miljööpoliittinen kannanotto *Taistelu Turusta* (Battle for the City, 2011). Aaltosen uusin ohjaus on Hare Krishna -liikkeestä kertova *Hyppy* (The Leap, 2012).

Illumen peruslinjaa jatkaa Donagh Colemanin *Kivilaitumet* (Stone Pastures, 2008), suomalais-irlantilais-englantilais-virolainen yhteistuotanto, joka kertoo Ladakhin ylängöllä vaeltavista paimentolaisista. Parhaillaan Coleman viimeistelee uutta elokuvaansa *Sanansaattaja* (A Gesar Bard's Tale)

Annika Grofin *Liikkumavara* (Within Limits, 2009) kuvaa eduskuntatyöskentelyä. Vaikeasta aiheesta on saatu jäntevä ja jännittävä dokumenttielokuva, joka voittikin Tampereen elokuvajuhlien pitkien dokumenttien sarjan pääpalkinnon ja Erasmus Euromedia Awardin. Antti Seppäsen *Jäävuoren varjoon* (Iceberg Shadows, 2009) taas kertoo kirpputorilta löytyneiden kaitafilmiä kautta suomalaisen merimiehen uskomattoman tarinan. Humoristinen elokuva on osoittautunut yleisön suosikiksi lukuisilla festivaaleilla. Pete Europan (Petri Hakkaraisen) *Timanttikoirien vuosi* (Helsinki Twilight 1984, 2010) tarkastelee 1980-luvun sukupolvea, joka halusi räjäyttää tylsän kaupunkikulttuurin. Elokuva täytti salit Rakkautta ja Anarkiaa festivaalilla.

Illumen yhteiskunnallisempaa linjaa edustavat mm. Joe Davidowin *Rotuerottelun perintö* (Dreams Deferred, 2012), joka kertoo amerikkalaisen yhteiskunnan rodullisesta epätasa-arvosta ja Pekka Niskasen *Virtuaalinen sota* (Virtual War, 2012) kuvaus tsetseenien vaikeasta kamppailusta ja tietotekniikan käytöstä tässä taistelussa.

Ville Suhosen *Jäämarssi* (Frozen Hell, 2011) kertoo venäläisten sotavankien kohtelusta suomalaisilla vankileireillä. Elokuva herätti paljon keskustelua ja on palkittu mm. Murmanskin festivaaleilla ja valtion laatutuella. Elokuvan laatutukea Illume on saanut vuosien varrella kaikkiaan 15 kertaa.

2010-luvulla Illume on laajentanut toimintaansa. Tuottajaksi yhtiöön on tullut Lontoossa opiskellut Venla Hellstedt. Yhtiö on suuntautunut myös entistä kansainvälisemmin. Yhteistuotantoja tehdään Skandinaviassa, Baltian alueella ja ympäri Eurooppaa. Tällä hetkellä yhtiössä työskentelee neljä päätoimista työntekijää: toimitusjohtaja ja tuottaja Pertti Veijalainen, tuottaja Venla Hellstedt, tuotantopäällikkö Marianne Mäkelä ja tuotantosihteeri Maarit Mononen. Jouko Aaltonen on kahden vuoden virkavapaalla postdoc-tutkijana Aalto-yliopistossa. Freelancereita Illumessa työskentelee vuosittain kymmeniä.

Yhtiön linja on säilynyt perustaltaan samana. Illume keskittyy korkeatasoisiin luoviin dokumenttielokuviin, jotka käsittelevät tärkeitä asioita ja ovat elokuvallisia puheenvuoroja kulttuurisista, poliittisista, kansallisista, kansainvälisistä tai inhimillisistä kysymyksistä.

Vuonna 2013 ensi-iltansa tulevat saamaan mm. Elli Rintalan *Kiitotie* (Via Air), Ilkka Raution *Sula mahdottomuus* (Wonder of Ice) ja suomalais-saksalainen yhteistuotanto, Viviane Blumenscheinin suomalaisesta tangosta kertova pitkä dokumenttielokuva *Poski poskea vasten* (Cheek to Cheek). Uusia elokuvia on runsaasti tekeillä, esimerkiksi Anna-Karin Grönroos tekee elokuvaa Kiinassa sijaitsevan ekokaupungin rakentamisesta. Annika Grof, Ville Suhonen, Heikki Huttu-Hiltunen, Antti Haase ja Jouko Aaltonen kehittelevät uusia projekteja.